

Kloferová, Stanislava

[Štolc, Jozef. Atlas slovenského jazyka. II, Flexia]

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. A, Řada jazykovědná. 1986, vol. 35, iss. A34, pp. 148-150

ISSN 0231-7567

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/100486>

Access Date: 04. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

struktury a její slovtvorné realizace. Z uvedené analýzy vyplývá, že významné místo mezi nově vzniklými pojmenováními zaujímají ta, jež jsou zformována slovtvorně, přičemž některá realizují systémové předpoklady slovtvorné normy spisovné češtiny, jiná představují jevy mimosystémové. Přínosným výtežkem analýzy je vyloučení těch nových slovtvorných útvarů, které se sice liší od prostředků náležejících do normy současné spisovné češtiny, ale jež mají charakter prostředků nastupujících, tj. uplatňují se jako prostředky expanzivní, narušující kompaktnost a stabilitu slovtvorných typů.

V další části práce se autorka zabývá novými pojmenováními z hlediska funkčního. Pokouší se o vymezení jejich specifčnosti vzhledem k ostatním jednotkám slovní zásoby, sleduje, jak se nová pojmenování do slovní zásoby začleňují a jak se v ní uplatňují. Analyzuje nová pojmenování z hlediska roviny pojmenovací a z hlediska roviny užití a ve vztahu k předchozím výkladům dospívá k závěru, že nová pojmenování netvoří jednotný soubor pojmenování určených rysem novosti, ale že příznakem nové vzniklých pojmenování se projevuje v rovině lexikální v různých souvislostech v závislosti na rysech konstituujících nové pojmenování. K nim náleží formální a významová stránka nových pojmenování, reálná existence v rovině textu a perspektiva přijetí do užívání jazykovým společenstvím.

Vlastním jádrem práce je V. kapitola, která je věnována lexikálním neologismům současné spisovné češtiny. V pojetí autorky jsou to ta nová pojmenování, která jsou určena rysem novosti vzhledem ke vzniku, která se vzhledem k existujícímu souboru lexikálních jednotek alespoň v některém z rysů konstituujících nové pojmenování vyznačuje příznakem, která se ještě plně nazařadila do významové, formální a stylové organizace spisovné slovní zásoby, ale mají předpoklad uplatnit se v ní jako prostředky nastupující. Největší pozornost z hlediska produktivnosti tvoření autorka oprávněně věnuje novým hybridním složeninám typu *mikrooblast*, *ferositina* apod.

Poslední kapitola pojednává o nových pojmenováních okazionálních (tj. příležitostných, nahodilých), jež se jako vesměs expresivní lexikální jednotky se sníženou komunikativní funkcí vyznačují rysem jedinečnosti, a jako takové se ocitají na periférii, resp. mimo systém současné spisovné češtiny.

Práce O. Martinové je nesporně významným příspěvkem k řešení důležitých otázek složité problematiky nových lexikálních jevů nejen v češtině, ale ve slovní zásobě dalších, zejména slovanských jazyků obecně. Společně s autorkou věříme, že další rozpracování této problematiky z hlediska sociolingvistického, tj. z hlediska sociální podmíněnosti tohoto jazykového jevu, otevře nový pohled na vznik neologismů i na jejich fungování ve slovní zásobě, a výrazně tak přispěje ke komplexnosti řešení problémů, jež před současnou neologií stojí.

Jiří Gazda

Atlas slovenského jazyka II — Flexia. Bratislava 1978—1981

Po úvodním svazku Atlasu slovenského jazyka (*Vokalismus a konsonantismus*, 1968) předkládá kolektiv dialektologů Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra v Bratislavě druhý díl, zahrnující nářeční problematiku morfologicky diferencovaných jevů. Jeho vydáním získala lingvistika další hodnotnou práci, která se začleňuje do kontextu rozsáhlého projektu slovenských filologů — Slovenského jazykového atlasu.

Zpracováním bohatého nářečního materiálu, získaného obšírným terénním výzkumem v letech 1947—1951 na základě Dotazníku pro výskum slovenských nářečí, byl pověřen již zesnulý prof. dr. Jozef Štola.

Hned v úvodu je nutné poznamenat, že postižení nářeční flexe je prací nelehkou, a lze říci, že snad i poněkud méně vděčnou, než je hláskosloví nebo slovtvorba, neboť výskyt dubletních variant nelze zaznamenat v plné šíři a není možno dopodrobna postihnout fungování existujících dublet v jazykovém plánu mluvčího.

Pro výskum nářeční deklinace a konjugace byla zvolena metoda přímá, tj. explorátoři se neomezili na pouhé „odeptávání“, ale zaznamenávali jazykový materiál ze souvislého proudu řeči. Tato metoda (pro explorátora dosti náročná) je optimálním postupem pro výskum jevů morfologické povahy.

Atlas slovenského jazyka II — Flexie tvoří dva svazky. První svazek obsahuje soubory

278 map, rozvržených tematicky do 13 okruhů. Úvodní mapy nás seznamují s všeobecně zeměpisnou problematikou, zobrazují geomorfologické a nářeční členění slovenského jazykového území. Důležitá je též mapa zachycující historické i současné administrativní rozdělení Slovenska. Tyto úvodní mapy usnadňují čtenáři orientaci a do jisté míry dávají možnost postihnout nivelizační a inovační procesy ve vývoji slovenského jazyka.

Při kartografování byla zvolena metoda areálového zobrazení nářečních ekvivalentů. Je aplikována s téměř naprostou důsledností, což je podle našeho názoru často spíše na škodu věci, neboť už existence dubletních forem, přechodných pěsem atd. vylučuje možnost přesného ohraničení. Náznornost mapy je podle slov autora zdůrazněna šrafováním. Už při zběžném pohledu na kteroukoliv z map konstatujeme, že mnohdy zůstalo opravdu pouze u záměru. Důsledné vyřazování všech areálů čtenářovu orientaci jen ztěžuje.

U nářečních jevů vcelku zřetelně areálově odlišených by už prostá izoglosa podala názorný obraz. Tak např. u mapy č. 159 (gen. sg. mask. a neutr. pronom. *on*) je situace jednoznačná, ale díky vyřazování areálů základních dichotomních rozdílů nepřehledná. Poněkud obtížnější se z téhož důvodu orientujeme v mapě č. 162 (gen. pl. od zájmena *on*). I zde bylo využito při zaplňování jednočlívých ploch rozdílu ve směru šrafování.

Vedle izoglos ohraničujících oblasti výskytu jednotlivých nářečních paralel jsou izoglosami o stejné síle a stejné barvě zdůrazněny jižní hranice goralských nářečí a jižní hranice nářečí ukrajinských. I když jde jistě o úmysl posloužit celkové přehlednosti, konstatujeme, že tyto izoglosy pouze narušují celkový obraz. S podobným vymezením popisovaného jazykového území jsme jasně seznámeni již v úvodních mapách. Nebylo by vhodnější — je-li nutné podtrhnout důležitost těchto hranic — učinit tak pouze v mapě úvodní?

Na mapě č. 217 (2. os. sg. slovesa *byl* — *som*) jsou v rámci území s výrazem *si* (dialekty východoslovenské a středoslovenské) malé oblasti (bez ohraničení izoglosou výskytu forem *seš/si, jes, zes*). Není zcela jasné, zda jde o označení dubletního výskytu (ona „dubletnost“ je totiž uvedena již v legendě), nebo snad jako na mapě č. 232 (inf. *kupovať*) o vyjádření pozvolného přechodu od jedné formy k druhé (*kupovať* — *kupovat*). I zde by situaci značně usnadnila a upřesnila izoglosa v kombinaci se značkami přesahu.

Zajímavou distribuci posesivních adjektiv *bratovho* a *tvojho* nám ukazují mapy č. 147 a 148. Izoglosy jednotlivých flexivních forem se namnoze kryjí (*bratovho/tvojho, brátovho/tvójho*). Bylo by cenné zobrazit frekvenci obou typů jevů na jedné svodné mapě a při vzájemných odlišnostech využít k zakreslení formy izoglos v kombinaci se značkami.

V neposlední řadě by mohlo být užitečné zamyslet se nad tím, nebylo-li by vhodné, či dokonce nutné uplatnit nad každou mapou jistý nadhled, vyjádřený formou hierarchizace zobrazovaných jevů. Tak např. na mapě č. 141 (akuzativ sg. adjektiva *božia*) jsou varianty *božú : božiu : božu : boží — bozom* mapovány jako rovnocenné, není zdůrazněna dichotomie *božú — bozom*. Je otázka, nakolik lze základní dělení ve flexi uplatnit, v každém případě by ale měl být aplikován morfonologický aspekt hierarchizace pomocí soustavy logicky uspořádaných značek (mapa 145: *bratovo* III, *bratove* III), ale místo očekávaného *bratovó* se svislou přerušovanou šrafurou je tu přerušované šrafování šikmé).

Mapová část je doprovázena a vysvětlována komentáři obsaženými ve 2. svazku. Čtenář je seznámem s východiskovým materiálem, s postupem jeho třídění a především se zásadami aplikovaného kartografování. V rámci flexivních diferencí morfologických se realizují difference fonetické. Z hlediska synchronního pouze fonetický rozdíl představuje např. instrumentál sg. subst. fem. a adjektiv (diferenciace *ú : u*), morfologické povahy je naproti tomu instrumentálové střídání *ú/u : ou*.

Vlastní komentáře k jednotlivým zobrazovaným jevům se vyznačují detailností, snahou podat co nejobširnější rozbor sledovaných forem. Shrnující charakteristiku konkrétního flexivního typu uzavírá vždy podrobný bibliografický soupis děl domácích a zahraničních autorů, týkajících se dané problematiky. V záhlaví jednotlivých typů jsou uváděny paralely ve všech slovanských jazycích s případným příkomentováním dialektismů. Na tomto místě bychom se rádi přimluvíli za pozornější uvádění ekvivalentů slovenštině nejbližšího jazyka, totiž češtiny. Jako spisovně české jsou tu uváděny výrazy *panu řidičeli, richtáři, mniši, závažnějšížim* „přehlednutím“ je údaj *třešna*, uváděný jako spisovný, nebo instr. pl. *husama*. Větší pozornost by zasluhovaly moravské dialektismy, např. *nama* (uvedeno pouze dial. *náma*), *mrkva* (chybí); škoda, že se pozapomnělo na celomoravské *ju* (akuz. sg. *ona*), na něž navazuje téměř celoslovenské *ju*.

Někdy může být nejasné, zda v závorce figuruje varianta spisovná nebo nářeční: případy jako *vozu(e)* a *koze(é)* nelze klást na jednu rovinu!

Za touto částí komentáře (nebo spíše úvodu do komentáře) následuje vlastní popis jazykové situace. Nářeční diferencování jevu se vykládá z hlediska vymezení dialektu a upřesňuje se vyčerpávajícím zeměpisným vymezením. Tuto část komentáře charakterizuje přehlednost a snaha o důkladné zpracování. Jako přínos lze bezesporu hodnotit i odkazy na korespondující hláskoslovné jevy v prvním díle Atlasu.

Díky detailnímu rozčlenění a zobrazení rozsáhlého nářečního materiálu pozorujeme tendence probíhající v deklinačním a konjugačním systému slovenského jazyka. Oblast nářečí západoslovenských v četných rysech ukazuje na návaznost na sousední nářečí východomoravská, nářečí východoslovenská se jeví jako útvar se svébytným vývojem, v mnohém odlišném od dialektů středoslovenských a západoslovenských. Gemer se nám představuje jako oblast uchováající nejen v hláskosloví, ale především v tvarosloví velké množství archaismů.

Podle našeho názoru je škoda, že na mapě není nastíněna jazyková situace na území obývaných slovenským obyvatelstvem nářečně různorodým. I když jde vlastně o oblasti pohraniční, nebylo by na škodu uskutečnit alespoň doplňkový orientační výzkum. Podobná situace je patně i ve městech, v nichž dochází k silné migraci obyvatelstva.

Přes uvedené připomínky znamená Atlas slovenského jazyka přínos pro slovanskou lingvistiku. Po průběžně vydávaném Atlasu lužické srbštiny tak dostáváme do rukou další významné a cenné materiály podávající svědectví o jazykové situaci u našich nejbližších slovanských sousedů.

Stanislava Kloferová